

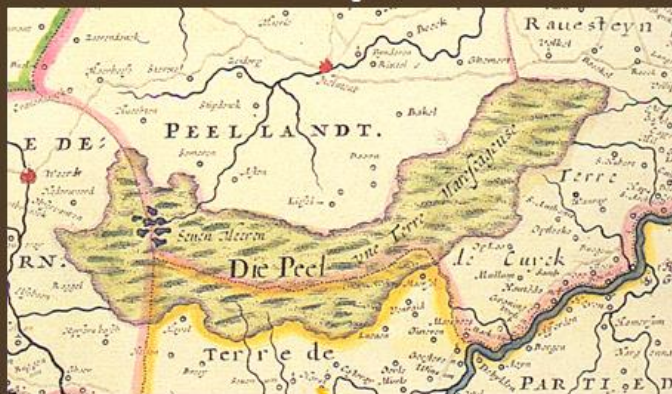
Blaeu 1635

"De Peel een weecke morasachtige streecke lands"



Dankert ca. 1696

"Die Peel une terre marescageuse"





Doncker en vael van couleur

De Peel is Veen/ of Moer/ bestaet in sijn begrijp de groote van omtrent de twee mijlen Landts/ ende leyt op sommige plaetsen wel acht cubiten diep. Wordt meer den Torff daer gesteecken/ als gebagghert/ doch den gebaggherden is veel durabelder als den gesteecken/ ende is den gesteecken Torff vael van couleur/ ende in substantie ende couleur niet ongelyck den Torff die de Loyers ofte Huvetters van haer verrotte run maken/ ende zyn die beyde van een ende de selve substantie.

De Peel is doncker ende vael van couleur/ heeft eenen open waterachtigen gront/ met een boven korst overtoghen/ op de meeste plaetsen niet passabel. Den Torff wordt gesteecken met seer scherpe spaden/ die als een Mes snijden/ om daer mede de kleyn draykens of hayrkens van 't hout door te snijden/ omtrent eenen voet breed ende wat langer/ ende opgedrooght zyn die by nae soo licht als spongien. Als die gesteecken zyn/ wordense opgeschaecht doorluchtigh om van Wint ende Son te drooghen/ ende worden dan op groote hoopen gesed/ huysen hoogh/ als dat schrijft B. Honorius eertijds Pastoor gheweest te Helmond/ in de Beschrijvinghe van Taxandria.

Ende hebben de Ingesetenen van de Dorpen aen den Peel niet alleen selfs overfloet van brandt/ maer brenghen dien Peel-Torff met hare Karren op andere plaetsen/ die gebreck van brandt hebben/ ende doen daer groot profijt mede.



ISFRIDUS THYS
* 11 januari 1749 Brecht
juni 1785 kapelaan Mierlo
september 1789 terug
naar de abdij van Tongerlo
1800 pastoor Wijnegem
† 3 januari 1824 Antwerpen

MEMORIE of VERTOOG door ISFRIDUS THYS, canonik van Tongerlo, voortyds
Capellaen te Mierlo,
Over het uytgeeven en tot culture brengen der vage en inculte gronden in de Meyerye van 's
Hertogen-Bosch; door de vrienden der zelve bekroond ten jarere 1788.

Voerende voor zinspreuk:
*Quis neget ingenium nostrâ magis arte juvari
Ut solet assiduo vomere cultus ager?*
*Ita Jacob. Tevius J.C.
Labor omnia vincit
Improbis*
Virg. Georg. I.V.145.

En luyd byna in onze tael:
Wie loochend dat een man word wys door steeds studeren
Gelyk het land word goed door 't roeren van de ploeg?
Wie dan gestadig werkt, en zal 't zig niet bezeeren;
Maer zal al voor de hand verwinnen laet of vroeg.

Tot Mechelen,
By Petrus-Josephus Hanicq, Boek-drukker op de Yzere-lene, 1792
Met goedkeuringe.

Thys beantwoordt hierin de door 'eenige welmeynende Vrienden der Meyerye' uitgeschreven
prijsvraag:

Is het uytgeeven van onbebouwde gemeyne gronden in de Meyerye van 's Bosch tot nieuwe
erven, om de zelve te bebouwen en ter culture te brengen, in het algemeyn nuttig en
voordelig, of wel is het zelve in het algemeyn of gedeeltelyk na deelig ten minsten niet nuttig
en voordeelig?

By aldien het zelve in het algemeyn nuttig en voordeelich word geoordeeld, op welke wyze zoude die gronden ten meesten nutte en voordeele kunnen en behooren uytgegeeven te worden? En by aldien het zelve in het algemeyn, of gedeeltelyk nadeelig, ten minstens niet nuttig en voordeelich zoude mogen worden geoordeeld; welke zyn de middelen om het zelve algemeyn of ten minsten zoo veel mogelyk nuttig en voordeelich te maken?'

De prijs is 30 gouden ducaten. Het antwoord van Thys is een boek van 430 pagina's.

Door *moerassen* worden verstaen die plaetzen welke door Menschen en Beesten dikwils ongankbaer zyn. Egter zyn zy, of eygentlyk het *moer* dat zy in zig bevatten, zeer nuttig, dienstig en noodig voor de aengrenzende Dorpen, gelyk blykt uyt het groot *moeras* den *Peel*, waer van *Oudenhoven* in zyne beschryvinge der Meyerye van 's Bosch pag. 6 en de volgende spreekt, den oorspronk van den zelve aen de Cimbersche Diluvie toeschryvende. "Door dezelve Cimbersche Diluvie, zeght hy, is Boomstorting geschied, ende liggen hier de Boomen, gelyk ook elders uyt den Noord-westen omgeworpen, uyt welchen hoek die Diluvie gekomen is. Daer van schryft Grammaye Lib. Cit. aldus: *In tota hac Camporum latitudine &c. in de lengte van dit geheel Land tusschen de Maes en de Schelde van Taxandria, Brabant ende andere landen, zyn veel leege plaetzen, daer in een oneyndelyk geweld van Boomen onder de aerde leyd, met eenen Noord-westen wind (als 't scheynd) omgeworpen, want alle de toppen liggen naer den Zuyd-oosten.* En zoo liggen alle de Boomen met die diluvie omgeworpen in Holland, Zeeland, Vriesland, Groeningen, Overysseel en voords over al, waer die Diluvie geweest is.

Nu, gaet hy voort, gelyk die Cimbersche Diluvie hier zyn effect ende werkinge getoont heeft in het omwerpen van de Boomen, zoo heeft de Boomstorting hier, gelyk mede op de andere plaetsen daer die mede gevallen is, *voortgebragt de venen ofte moeren, die hier in de Meyerye van den Bossche veel zyn, en die men in 't quartier van Peeland den naem van Peel geeft*, waer van hier Grammaye ook schryft. Alwaer hy verhaelt hebbende, dat de Bosschen op de voorschreve wyze zyn omgeworpen, voegt daer by: *de overblyfselen daer van noodzaekelyk tot den brand, zien wy jaerlyks opgraven: want de Boomen allenskens verrot, en door slyk ende regen zoo verteéert, dat daer een zeker soórte van spongieuse materie van geworden is, niet anders al of men alderley afschaefsel of afsnytsel van verscheyden hout in een kleyn water liet rotten, en dat tot eenen kloemp t'samen drukten. Deze stoffe van dit vergaen en verrot hout t'samen gebragt, leyd onder de aerde dikmaels wel agt cubiten dik, en liggen daer wel geheele houten nog in."*

Deze en nog eenige andere redenen, als ook het gevoelen van *Hubertus Thomas* en van eenige andere schryvers, welke hy pag. 4 . ook aenhaelt, hebben den gemelden *Jacob Oudenhoven* gelegentheyd gegeeven om te gelooven, dat niet alleen den voorschreven *Peel*, maer ook alle andere diergelyke moerassen hier te land van de Cimbersche Diluvie haeren oorspronk nemen, ja dat meer is, hy gelooft dat de Zee eertyds tot Tungeren toe haeren vryen loop gehad heeft. "Als de Zee, zeght hy pag. 8., hier haeren vryen loop hadde, zoo heeft die zand opgeworpen op sommige plaetsen tot hooge bergen en duynen, die evenwel merkelyk verschillen van de Zee-duynen, want zij en liggen zoo hoog ofte ook zoo dicht niet, en dat om dat het Zee-water binnen lands het zand zoo wel niet kan by zig houden, maer meer besinkt ende zyn zand verliest, staende op het land als wel in volle Zee. Ende op andere plaetsen daer het zand tot geen bergen ofte duynen en is opgeworpen, daer leyd het dunner, en daer is het met een savige korst overgroeyt en daer in wast de Heyde. In de leegte daer de Heyden haere afwateringe hebben, daer valt het Land vetste en daer liggen de beste Dorpen, want daer vallen de beste Weylanden, daer kan men vee voeden, ende daer krygt men mest om de Akker-landen te mesten, en om de zelve door dat middel vrugtbaer te maeken, ende hebben de leege landen mede dit voordeel in hooge en drooge Meyerye, dat die ook minder, als de hooge landen verdroogen."

Tegen dit gevoelen schryft *Ludovicus Guicciardinus* Tom. 1. Pag. 504. en zegt: *Hubertus Thomas, cujus ego, ut hominis eruditi honorificam alibi facio inventionem, Tungrorum muros vetustissimis temporibus oceani fluctibus verberatos fuisse contendit, &c.* dat is: "Hubertus Thomas, waer van ik elders, als van een geleerd man eerlyk heb gesproken, wilt, dat in de alderoudste tyden de vloed der Zee hier tegen aengespoelt zouden hebben, en dat op gissingen en bewys-reden in geene waerheyd, of schyn van waerheyd bestaende, zoo dat hy toond, dat hy my vergeéve, dat ik van hem zoo spreke, dat hy weynig agtgenomen heeft op de gelegentheyd of situatie van die Stad, en hoe verre die van de Zee leyd, jae dat zulks niet konde wezen, zonder alle het land eerst ondergevloeyd te zyn. Want letten wy op de Noord-zyde, Gelderland, Over-yssel, Vriesland, met zoo veéle Rivieren en Borstweéringen bezet, zoude dat gekeert hebben; aen de Zuyt-zyde leyd Vrankryk en Duytsland, Landen alderversten van de Zee gelegen, die dat mede zouden verhinderen. In 't Westen leyd half Braband, geheel Henegouw met Vlaenderen, Rivieren en Bergen, die dat zouden beletten. Is dan alleen nog overig te zien, of dat zoude kunnen wezen aen de Noord-zyde ten Westen daer de Zee aldernaest Tungren leyd, maer aen die zyde als men nouw wilt rekenen, zal men bevinden, dat zy wel honderd en meer mylen van daer leyd, en dat eer de Zee daer zoude kunnen aenspoelen, eerst geheel Braband, en Vlaenderen met alle de Zeewsche-eylanden moeste ingevloeyt hebben. Eene zaak die ten eersten opzien, by die op de Land-kaerten agt neémt, bevonden zal worden ydel en onwaeragtig, en voorzeker daerom onwaerdig om van geleerde luyden, en voornamentlyk van die daer geboren zyn, tot gedagtenisse geschreven te worden, en zoo veel te grooter word de onwaerdigheyd van die foute, om dat doór het gezag van die mannen verscheyde andere onbedagtelyk worden aengelokt om de zelve dwaeling aen-te-nemen, tot groote schaede en agterdeel des Lezers." Aldus *Guicciardinus*.

Hier op antwoord *van Oudenhoven* pag. 6. en zegt: "de oorzaeke waerom hem dit schryven van *Hubertus Thomas* zoo seer mishaget, ende dat hy dat geheelyk als fabuleus verwerpt, is om dat hy de Landen niet aen en zag in haeren ouden grond, maer in den nieuwen grond, waer doór dat de Landen vry zeer gehooft zyn ende dat hy nu onmogelyk hielt, dat doen licht was, doen de Landen hier nog lagen in haeren ouden grond, eer dat de duynen in Zeeland en Vriesland doór de Cimbersche Diluvie waren omgeworpen, en doen daer geen dyken en waeren om de Zee in haeren loop te stutten."

Dat beter is, in zyn geheel gelaeten, dunkt het my met *Guicciardinus*, dat het eerder gelykt eene fabel te zyn als waerheyd, dat de Zee haeren vryen loop oyt zoude gehad hebben tot *Tungren* toe, bygevolg dat de Cimbersche Diluvie verdigt is: immers in zoo verre dat zy de oorzaak of oorsprong aen het moeras den Peel zoude gegeven hebben, als voortbrengende de boomstortingen, welke doór de zelve zouden geschied zyn. Want behalven de gemelde redens van *Guicciardinus* dunkt het my dat den grond welken tusschen Tungeren en de Zee inlegt, al te hoog is om doór eene overstroominge in eene Zee te veranderen. Want dit moet eventwel zeker zyn, dat het water nog boven den grond (welken *Oudenhoven* noemt, nieuwen grond, en die doór de overstroominge door het zinken van zand gekomen is) moet gestaen hebben ten minsten 20 à 30 voeten en dat nog boven de hoogste gronden; want gelyk nog andere zeggen, die dit gevoelen of styven of aenhangen, zyn'er tot Tungeren Schepen aengekomen langs deze Zee, en daerom ziet men nog de ringen aen de wallen van de Stad. Zyn'er Schepen aengekomen, gevolgelyk moest'er die diepte van water zyn; is't dat men nu dit aendagtiglyk en onverschillig in ziet, zal men dan niet moeten bekennen dat die Tengersche-Zee niet dan in de harsenen en pennen der schryvers kan gevonden worden? Want als wy hier in Braband, in Vlaenderen enz. het water eens 15 à 25 voeten boven onzen kop zagen vloeyen, waer zou men de dyken moeten gaen zoeken om den loop van die Zee te stutten? Waerlyk als men dit enkelyk onverschillig aenmerkt, zal men bevinden dat die gewaende Zee onmogelyk is.

Verder: *van Oudenhoven* zegt pag. 9. "dat het voór den vremdeling het grootste wonder is, doór dien dat men daer niet eenen voet aerde by naer en vind, dat beqaem is om daer steen

van te bakken, maer de vette aerde daer de steenen van gebakken worden, is de oude grond, die leyd met den nieuwen schralen grond bedekt, die en ziet men niet, ende moet die vette aerde door de Leemputten wel diep uytgehaelt worden." Deze vette aerde of leem welken onder den nieuwen grond leyd, en die volgens *van Oudenhoven* voortyds den ouden grond was, leyd heel verschillig onder den zelve, op zommige plaetzen leyd hy nog boven; op andere leyd hy geen en voet onder den zelve. Op die leyd hy wel 3, 4, 5 à 6 voeten en op de meeste plaetzen is'er geen te vinden, welke nochtans alle schynen daer of daer omtrent egael van hoogte met de daer-aen-grenzende Plaetzen, Dorpen, Steden of Provincien. Tot een genoegzaam teeken en preuve dat die overstroming van nieuwen grond gelyk de Zee verdagt is, of niet gelooflyk. Daer-en-boven men vind die zelve hoedanigheden van aerde en gronden niet alleen hier, waer de Cimbersche Diluvie zoude moeten geweest zyn; maer ook in andere plaetzen, daer men zeker is dat noyt eenige overstromingen anders, als de algemeyne, plaets heeft gehad. Aenmerkt hier nog by, dat het zand der Zee een drift zand is, en overal van byna de zelve hoedanigheyd, by gevolg waer't dat die ophooging van d'aerde door het zand van de Zee was gekomen, zoude de boven-grond overal van dit zelve zand moeten opgehoogt zyn, en by gevolg ook zyn van de zelve aerde; maer het tegendeel is al te klaer; want men vind (ik wil niet zeggen in dit of dat Dorp, maer in het zelve Dorp, in Landen aen malkanderen gelegen) zoodanig verschil dat het byna ongelooflyk is; zoude men van Tungeren naer de Zee gaen, men zoude nu zand, dan magere aerde; dan wederom zand en vette aerde; nu wederom magere, dan wederom magere, dan wederom vettere aerde ontmoeten. Tot een overtuygende preuve dat die overstroming van water en zand onbestandbaer is, en by gevolg ook de opkomste van den Peel door de zelve Diluvie, ik zoude nog andere bewysreden kunnen aenhaelen om de onbestandbaerheyd van die overstroming van nieuwen grond op den ouden meer te vesten, ten waer ik my eendeels liet voorstaen, dat het reeds genoeg geschied was, en anderdeels, om dat de zaeke van zoo groote aengelegentheyd niet is om'er zoo noukeurig onderzoek van te doen.

Om eventwel den nieuwsgierigen Lezer te voldoen, zal ik onderzoeken hoe dan den Peel op eene natuerlyke wyze gekomen is, of ten minsten kan gekomen zyn.

Om dit ook in 't kort te bewyzen, beroepe ik de natuerlyke ondervindinge: volgens deze bevind men dat in de Gragten aen oude Bosschen gelegen (bezonder als die niet, of in langen tyd niet geruymt zyn) eene zekere zoort van moer is gekomen, al is't dat den grond onder zand is; wat is de rede hier van? Ik antwoorde dat'er in die Gragten menigvuldige bladeren van de Boomen als ook dorre takken van de zelve gevallen zyn, welke te zamen door de vogtigheyd, daer vergadert, verrotten en verder met het gras of andere gewassen gemengeld, die zoort van moer voortbrengt en ook met den anderen grond van die Bosschen egael worden. Niemand is verwondert als hy zulke Bosschen weét en den boven-grond geheel moeragtig bevind.

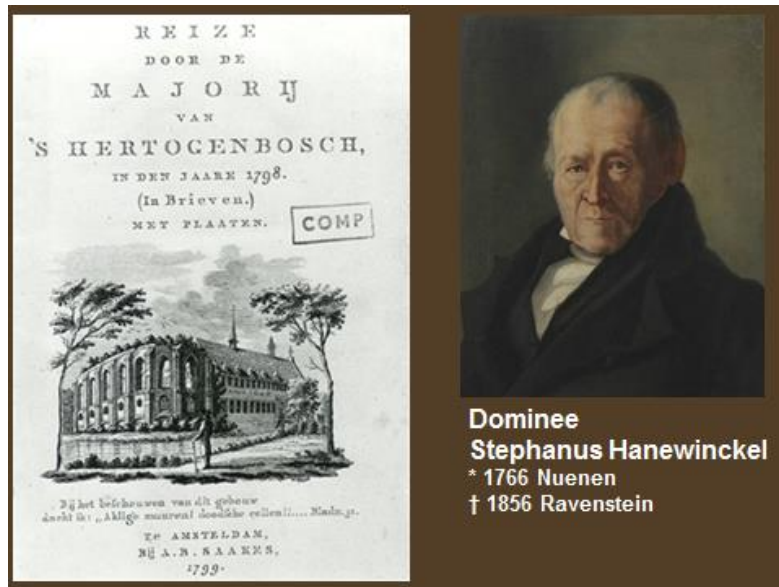
Op deze zelve wyze, zegge ik, moet of ten minsten kan het groot moeras van den Peel gekomen zyn. Want men weét dat hy in eene laege Land-streék gelegen is. Men weét ook dat daer voortyds zeer veèle Boomen gestaen hebben; het is niet min onzeker, dat in die oude tyden deze Land-streék nog weynig bewoond was en bevolkt, by gevolg was'er het hout zoo niet noodig als thans, gevolglyk zal dat houd in den Peel zeer oud geworden zyn, en moet een oud versleten Bosch zyn geweest. Hoe dit Bosch daer gekomen is, moet niet onderzocht worden; dat het'er geweest is, blykt uyt de Boomen die'er nog in gevonden worden. Uyt welk ik redeneere op de volgende wyze; door het ryzen der bladeren en afvallen der dorre takken is't gebeurt, dat den grond ook vogtig zynde, als een moeras geworden is, welk geduerig door nieuw voedzel is aenaengegroeyt en ook door de andere gewassen 't zy Bund, Heyde, Grast, of diergelyke gevoeyd, al dikker en dikker is geworden; zoo dat ook verder de Boomen zelfs hebben beginnen te verrotten, welke eyndelyk d'een op d'ander vallende, zyn oorzaak geweest dat zy alle de zelve directie hebben gehouden. Zal het hier buyten schreef zyn dat wy zeggen, dat eenen zwaeren Noórd-westen wind, oorzaak geweest is dat die Boomen onder byna verrot zynde doór den ouderdom en geduerige vogtigheyd, na de zelve directie d'een na

d'ander gevallen zyn? Ja niet alleen gevallen, maer ook in den grond, welken zeer ligt en spongieus was, zyn gezonken, zoo dat het niet te verwonderen is dat zy op zommige plaetzen 7 à 8 cubiten onder den boven-grond gestopt liggen, bijzonder als men in aendagt neémt, dat dien moer-grond ook aenwast en hooger word, gelyk blykt uyt die plaetzen waer den moer byna uytgesteken zynde, na het verloop van eenige jaeren, peyst omtrent de hondert, weder vol gegroeyt zyn; en welk ook blykt om dat zommige Heydens van dien gelyken aerd van grond ook moeragtig en moer worden enkel door het afvallen van dorre Heyde of andere diergelyke soort van gewassen, als Gagel, Bund, Biezen enz. Het zoude myn gevoelen niet vernouwen waer't dat imand wilde opwerpen, dat'er op zommige plaetzen in dien Peel, geenen moer, maer zand of aerde gevonden word: want ten is niet te verwonderen, dat in de laegere Land-streék ook eenige bergen of hooge plaetzen geweést zyn van zand, aerde enz. welke nogtans thans daer niet meer te zien zyn, om dieswil dat die niet zyn aengegroeyt gelyk de andere. Nogte men moet zeggen dat op zommige plaetzen, boven het moer, diergelyken grond gevonden word. Ik antwoorde, dat dien daer kan gekomen zyn door het overvliegen of overzetten van den schraelen grond die rondom en in zommige streéken van den Peel gevonden word, gelyk kan blyken aen alle die in den Peel en daer omtrent gereyst hebben en bekend zyn.

My dunkt dat dit hier aengaende den Peel en zyne opkomste genoeg zyn zal. En wyl de moerassen noyt ter cultuer gebragt kunnen worden, zoo zal ik'er niet meer van spreken; maer my tot de twee eerste zoórten van gronden bepaelen, en onderzoeken, of het niet nuttig en profytelyk zy, de zelve tot culture te brengen.

Byvoegzel. Na dat nu reeds myne memorie over den Landbouw, om gedrukt te worden was afgezonden, is my ter hand gekomen *De Natuerlyke Historie van Holland door J. Le Francq van Berkhey M.D. tweede Deel*: in welke ik à pag. 431, IX Hoofd-stuk handelende van de Moerassen of Veénen, myn gevoelen wegens de opkomste van den Peel gansch gegrond vinde en wyd en breed met veéle proefneémingen uytgeleyt. Den nieuwsgierigen Lezer kan het zelve werk, is't dat hy wilt, inzien, en zal, waer 't zaeken dat hy myn gezegdens en redens hier over niet wilde aennemén, daer verder overtuygt worden, en zoo ik hope zyn genoeg vinden.

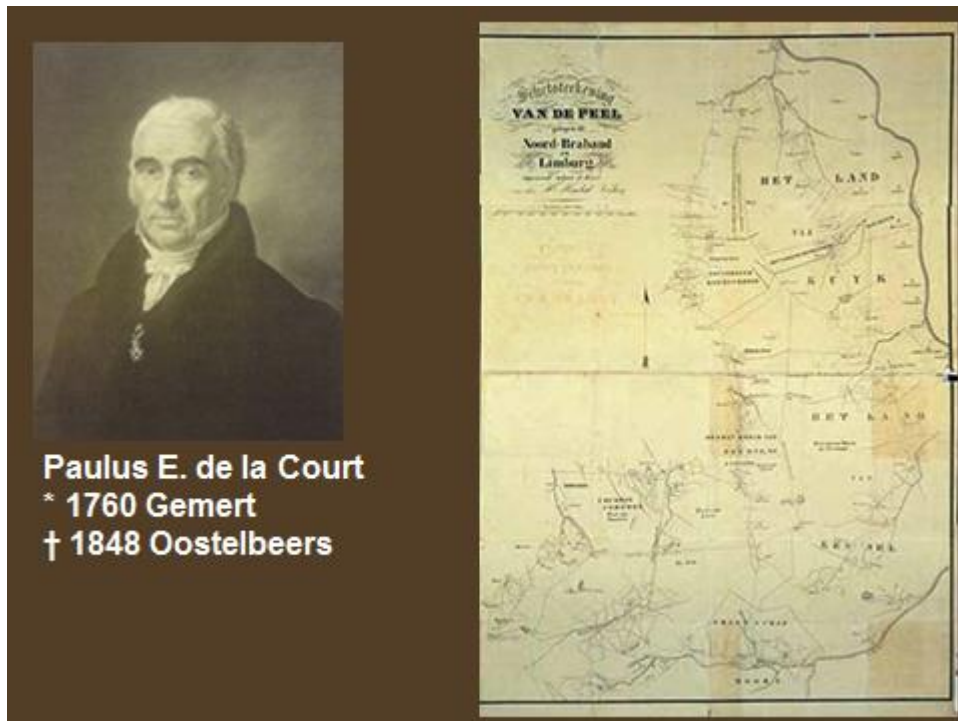
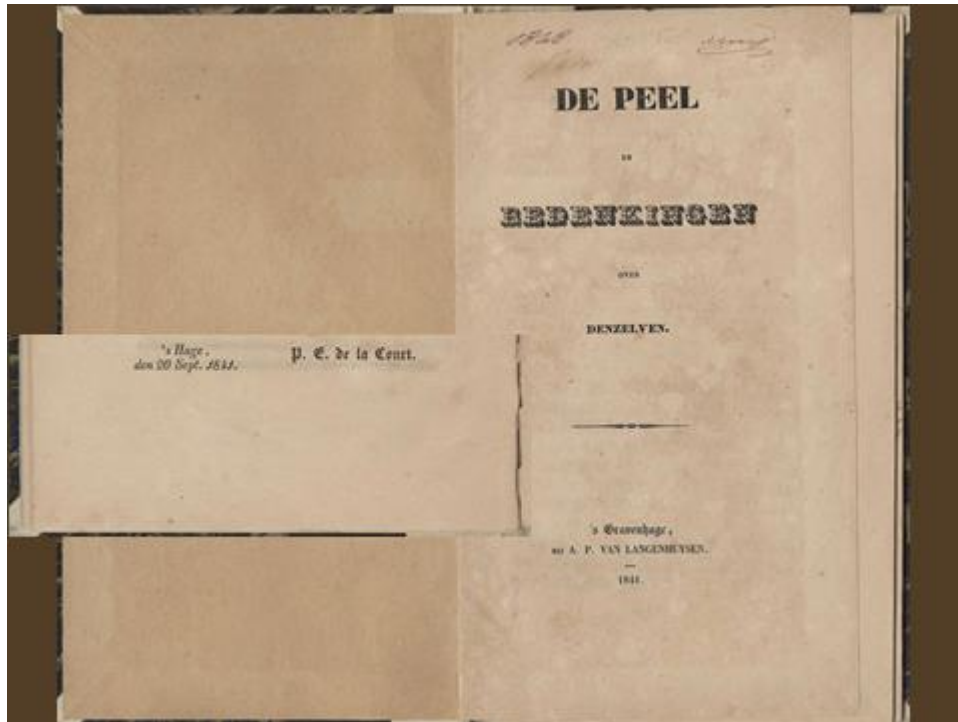
=====



De Peel bestond oulings uit Bosschen, gelijk men duidelijk kan bemerken uit den Turf, welke niets anders dan verrot hout is, ook vind men 'er nog veele boomen in die niet verteerd doch zeer hard zijn; zij is denklijk ontstaan door eene Overstroming, verzeld van eenen sterken storm, die alles om ver smeed, dewijl alle de boomen, die men 'er uitgraaft, West- en Oostwaards liggen; dat dezelve door den Kimberschen vloed veroorzaakt is, schijnt mij een verdichtsel te weezen, doch het is al opmerklijk, dat deeze Peel, schoon op het allerhoogste der Majorij gelegen, een moeras is, waardoor men niet kan gaan, veel min rijden, als alleen over de, door dezelve aangelegde, wegen, of het moet zeer droog zijn; wanneer men behoorlijke waterleidingen maakte, en den Turf van vooren tot achter wel weggraafde, zou men hier met den tijd goede Bouw- en Weilanden kunnen krijgen, doch nu graaft men den Turf uit ronde kuilen, waarin altijd het water moet blijven staan, blijvende tusschen beiden veel zitten, dat men 'er nooit meer uit kan haalen.

... Ik moet u ook nog eenen dommen bijgeloovigen trek der Roomschen te Deurne, die alleen op onkunde zich grond, schetzen. Men ziet in de Peel, wijl zij een moeras is, en de moeraslucht zeer ligtlijk ontvlamt, dikwijls dwaallichten, hier Stalkaarsen genoemd, deeze houd men voor ongedoopte kinderen en beklaagt altijd derzelve ongelukkig lot, wijl zij tot den jongsten dag, omdat zij niet gedoopt zijn, omzwerfen: ook ziet men 'er wel eens groote vuurklompen of pilaaren, uit eene phosphorische stof bestaande, zweeven, deezen noemt men gloeiënde mannen, men houdze voor verdoemde menschen, die tot straf hunner misdaden moeten omzwerfen; zij koomen, zegt het bijgeloof, van het Kerkhof, doch zijn dan zwart of onzichtbaar, maar zoodra zij in de Peel zijn, moeten zij branden, wanneer men dezelve ziet, tekent men zich met een kruis, als een zeker middel, om niet van hun beledigd te worden. – En dit alles komt van de onkunde omtrent natuurlijke oorzaaken, welke onkunde door het Roomsche bijgeloof nog veel vermeerderd word; wat men hier tegen inbrengt, niets doet hen van gevoelen veranderen, zoodat men ten opzigte der domheid, bijgeloof, bittere vervolgzucht, en dweeperij der Roomschen in de Majorij wel mag zeggen:

'Droom vrij, ó Menschen-vriend! om Roomschen te verand'ren,
'Die dweepers op te schrand'ren;
'De domheid te hervormen;
'Vervolgzucht te bestormen;
'Droom vrij, hen te overtuigen;
'Een Roomsche gaat zijn gang, geen Geus kan hem ooit buigen.'



Paulus E. de la Court
* 1760 Gemert
† 1848 Oostelbeers

VOORBERIGT.

De uit zoo vele gezigtspunten onoverzienbare woeste grond, genaamd de Peel, gelegen in de provincien van Noord-Brabant en Limburg, wordt wel op alle kaarten aangetroffen, maar het meest uitvoerig voorgesteld op die van de Meijerij van 's Hertogenbosch en naburige Landen, door den landmeter H. VERHEES in het jaar 1794 uitgegeven; alles daartoe betrekkelijk is hierop zoo naauwkeurig verbeeld, dat wij dezelve als leiddraad van deze Bedenkingen nemen, en daartoe aanbevelen, omdat deze zonder de kaart minder verstaanbaar zouden kunnen zijn.

iv

Indien wij konden voorzien, dat wij, met de gewone middelen van ontginning op den Peel toe te passen, ons voorname oogmerk, de uitbreiding van den landbouw, zouden kunnen bereiken, hadden wij deze Bedenkingen overbodig beschouwd, maar er zijn hier zoo vele hinderpalen te overwinnen, dat wij zonder daarin te voorzien geene uitkomst zouden hebben verkregen. Er zijn ook daartegen zulke gunstige uitzigten in het verschiet, dat er in de Nederlanden geene dergelijke ontginning kan ondernomen worden; de zoo veel uren verre zich aansluitende woeste gronden en hunne gunstige ligging te midden van en in de nabijheid van volkrijke vlekken en dorpen, zijn toch waarborgen, dat deze zoo afzigtelijke woestijn in een bloeiend landschap kan herschapen worden.

Alle de woeste gronden, onder den algemeenen naam van *de Peel* bekend, strekken zich in lengte uit tot ten minste elf en een half uur gaans, en in de breedte bij doorsnijding van twee tot vijf uren, zonder dat deze ruimte wordt afgebroken door eenigen tusschenliggenden bebouwd grond.

De waarschijnlijke grootte van al dien woesten grond, onder Noord-Brabant behoorende, wordt geacht te bevatten honderd duizend bunders; zoo men bij dit getal het bedrag der provincie Limburg, naar gissing komende tot zestig duizend bunders, voegt, dan zal de geheele massa 160,000 bunders bedragen.

Alle die gronden liggen onder vlekken en dorpen, welke daarvan het gebruik hebben en waarvan de bevolking bedraagt honderd en twintig duizend zielen, meerendeels van den landbouwenden stand. Deze bevolking is niet op een enkel punt te zamengedrongen, maar van alle zijden om die gronden geschaard; deze

9

omstandigheid is allergunstigst voor de uitbreiding van den landbouw; er is geen huisgezin, hetwelk niet verlangt om deszelfs voorouderlijk erf te vergrooten. Vreedzaam en braaf in allen opzichte, behoeft men daar tot geene kolonisatie toevlugt te nemen.

Het gezicht en uiterlijk aanzien van deze akelige en eentonige woestijn verwekt een droevig gevoel; noch boom, noch struik verlustigt het oog; het eenige rustpunt is de verzameling van turfmijten, welke op eenen afstand een kampement vertoonen. De dorpen, door moerputten gescheiden, zijn dermate verwijderd, dat zij onderling onzichtbaar zijn en weinig of geen omgang hebben. Afsesneden door ontoegankelijke moeren, vennen en waterplassen, zijn zij voor het verkeer te zeer verwijderd. Drie à vier gebrekkige wegen verbinden dezelve wel eenigzins, maar niet genoeg tot hun welzijn. Bij donker of mistig weder zich nergens aan herkende, is de Peel gevaarlijk, om de menigte sporen, naar en van het moer loopende, waardoor misleid, men in de moeren zinkt en akelige nachten doorbrengt.

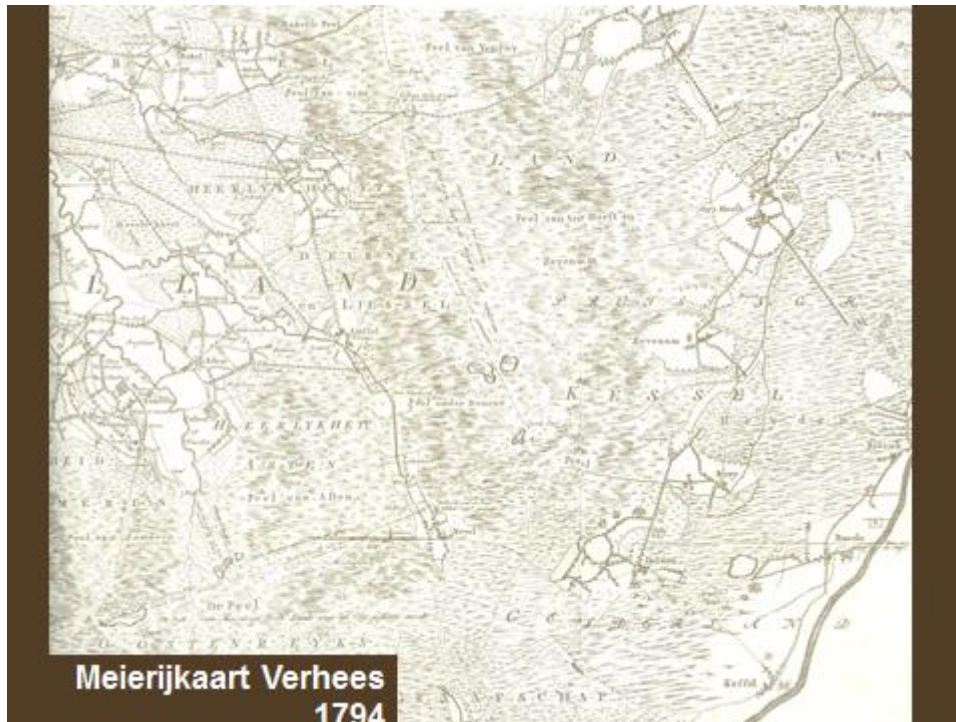
Het nut voor den ingezetenen, om zich voor den arbeid van brandstof te voorzien, is niet te ontkennen, maar of deze inzameling van turf, welke sedert zoo vele eeuwen plaats heeft gehad, zoo veel heil heeft verwekt, wordt bij bezadigde en wat verder doorziende bewoners in twijfel getrokken. Voor sommigen, voor welke de moeren niet zijn verwijderd, die van goed gespan zijn voorzien, en bovendien het vermogen hebben van dien turf groote hoeveelheden op te doen, kan het voordeelig zijn en misschien opwegen tegen de verachting van den akkerbouw, welke toch als het voornaamste moet worden gehouden; maar voor minvermogende landlieden is het een ellendig bedrijf; dikwijls buiten hunne schuld, want, vermits zij zich met een gedeelte van derzelver voorouderlijk bedrijf, te gering voor een landbouwend bestaan, moeten behelpen, is het venten met turf hunne toe-

11

vlugt geworden; het ging hun vermogen te boven hun erf door ontginning te vergrooten.

De oplossing

Het is ons voorgekomen dat zonder den aanleg van eene volslagen vaart door den Peel, de hoogste gronden van denzelfden hiervoor tot zulke verbazende uitgestrektheid geschat, nimmer en althans moeilijk ter cultuur zullen worden gebragt, omdat deze doorgaans een à twee uren van de gemeenten verwijderd, het bij niemand zal opkomen zich geheel en al af te zonderen, en de ongemakken van deze afzondering te dragen, zoo hij niet door de vaart uitgelokt, daarin eene voldoening vindt; de vaart is derhalve ook uit dien hoofde onmisbaar.





L. Vuijck, 1895. Een botanische excursie in de Peel, sept. 1895.

"Nederland heeft ontegenzeggelijk talrijke plaatsen, die voor het publiek op de kaart van ons land gelijk staan met de groote witte vlekken, die niet lang geleden op de kaart van Afrika aangetroffen werden. Langzamerhand is dit werelddeel meer en meer door-reisd en zou het me niet verwonderen, wanneer men eerder een plezierreisje ondernam naar dit (..) Afrika, dan naar zoo menige streek in ons eigen vaderland waarvan men den naam op school geleerd heeft, doch welke men sinds zijn vroegste jeugd weder lang vergeten is. Zoo telt ons land zoo menige interessante plek, die bij het gros van het publiek geheel onbekend is, want er bestaat meer liefhebberij om alle bergpassen en gletschers van Zwitserland te bezoeken dan te genieten van wat ook in ons land door velen zou kunnen genoten worden. Dit is nu eenmaal fin de siecle. Ook brengt de mode mede om velocipede te rijden en menige stad en dorp kan men op die wijze bereiken, maar of men daarmee het land ziet? Ik geloof het niet, want alles wat niet bereikbaar is, laat men links liggen. Een botanist verkeert echter in een ander geval: hij schuwt de hoofdwegen en tracht de meer afgelegen plaatsen te bereiken, om te zien hoe daar nog buiten den invloed der beschaving, de natuurlijke gesteldheid is van den plantengroei, maar ook wil hij weten hoe de invloed is van de beschaving op het plantenrijk (..) hoe langs allerlei wegen vreemde dingen worden ingevoerd in onze oorspronkelijke flora. Ons landje is rijk aan water, plassen en moerassen en op de kaart teekent zich voor den botanist de Peel als een zeer aantrekkelijke streek af, om na te gaan wat er kan gevonden worden in deze eeuwenoude moerasvenen. Nu is het ook waar dat plekken, die op de kaart den botanicus zeer verlokkelijk toeschijnen, inderdaad somtijds uiterst weinig opleveren; dat er echter plekjes niet afgebeeld zijn, die verbazend veel kunnen opbrengen; dit alles weet men niet vooruit, doch zoeken is het wachtwoord voor den florist, zoeken ook met het vooruitzicht weinig te zullen vinden. De peelstreek is niet geheel onbekend © hier en daar is wel eens iemand doorgedrongen en heeft er ook wel eens wat gevonden: enkele verspreide opgaven over den plantengroei dezer moerasstreek bezit men; ook Dr. v.d.Sande Lacoste heeft haar bezocht, ten bewijze enkele soorten, die door hem daar werden verzameld en in het herbarium der Nederl. Botanische Vereeniging worden bewaard. Doch veel is dit niet en men zoude hieruit reeds kunnen opmaken dat er weinig belangrijks te vinden zoude zijn, te meer daar v.d. Sande Lacoste gedurende den laatsten tijd zijns levens met bijzondere voorliefde geheel

Limburg heeft doorzocht. Dit mocht echter geen reden zijn om deze streek verder te verwaarlozen en te beletten dat de jongeren deze streek niet door eigen aanschouwing zouden leren kennen. Na de laatste bijeenkomst der botanische Vereeniging te Hengelo was de lust tot het maken van eene excursie aangewakkerd en had ik met mijn vriend Goethart te Hoorn afgesproken zoo mogelijk nog eens een afzonderlijken tocht te ondernemen, waarbij onze keuze viel op de Peelstreek. Een besluit was spoedig genomen en den 31en Augustus zouden wij 's avonds te Boxmeer samenkomen, om dan den volgenden dag reeds zeer vroeg op weg te gaan door al de op de kaart aangegeven plassen zuidwaarts tot Helenaveen, om den volgenden dag van daar naar Weert en eindelijk den laatsten dag de streek tussen Susteren en Roermond te doorsnuffelen. Na een snelle reis over Utrecht - Arnhem, ontmoette ik mijn reismakker aan 't station Arnhem voorzien natuurlijk van een plantenbus van de noodige afmeting, benevens een bruine alpenzak op den rug, over wiens uitgebreidheid ik me wel wat verbaasde. Want ofschoon ik zelf voor een driedaagsche wandeltocht de noodzakelijkste benodigdheden in een tasch had meegevoerd, was ik wel een weinig verwonderd wat er alzoo in die enorme reisn(..)faire zou zitten. Mijn verwondering maakte wel eenigszins plaats voor bewondering, toen ik merkte dat mijn vriend zich voor alle mogelijke gevallen en ongevallen had uitgerust en zelfs een paar blikken cornedbeef meevoerde, voor 't geval dat we bij onzen Peeltocht op het punt zouden zijn van gebrek te zullen omkomen. Geheel ongegrond was de voorzorg voorzeker niet, want een grooter woestenis als we nu zouden betreden, heb ik in ons land nog niet gezien. De trein Nijmegen-Venlo bracht ons aan het station Boxmeer, waar we uitstapten. Een station is in deze streken nog geen herberg (..) en beteekent alleen dat men daar het dichtst is bij de plaats voor den naam van het station aangegeven. Zoo ook hier; men ziet, vooral bij avond, nergens iets van een bewoonbaar oord, want het dorp of de stad ligt een half uur verwijderd. Op onze vraag naar het hotel Verwaaijen, welke naam we door een voorafgaande infor-matie wisten, werden we door een op het perron aanwezige jonge-mensch ingelicht omtrent den te volgen weg, wel te verstaan nadat de chef als tolk was opgetreden om het eigenaardig dialect van den jongen in begrijpelijk hollandsch om te zetten. Enfin het eind was dat we het hotel welgemoed binnetraden. Jawel we konden logeeren, maar ik geloof niet dat de juffrouw, die als hotelier-ster fungeerde, veel vertrouwen in onze personen had. Ik wil dan ook gaarne erkennen dat een botanist, die een excursie gaat ondernemen, er niet op zijn voordeeligt uitziet; natuurlijk zoekt men zijn oudste plunje uit en kleedt zich zoodanig, dat men niets beschadigen kan. Wij gebruikten wat, maar de juffrouw vond het toch noodig een ongelooflijk langen tijd op een secretaire te blijven poelitoeren, waarbij ze ons kalm kon gadeslaan. Wij vanonzen kant dachten al, nu dat is ook een bokkig mensch, doch als men in zijn zak een paar geldstukken tegen elkaar laat schuiven, krijgen de menschen gewoonlijk beter gedachten omtrent hun bezoe-kers en zoo gebeurde het ook dat onze hotelierster langzamerhand ontgooide en ons eenige inlichtingen begon te geven en eindigde met ten slotte heel voorkomend te zijn. De inlichtingen waren echter heel weinig betrouwbaar, want het mensch had de Peel even-min ooit gezien als wij © men wist wel dat hij er was, dat het een moeras was, dat wist men, maar verder ook niet. Een bezoeker, die later binnentrad was wel eenigszins met de omliggende buurt-schappen bekend, doch kende de Peelstreek zelf niet, schilderde deze als hoogst gevaarlijk af en meende dat de eenige wijze om er door te komen, zoude zijn onder geleide in zigzag van de eene plaats naar de andere ter weerszijde te trekken. Dat scheen ons nu niet aanlokkelijk toe; vooreerst niet het geleide, want een gids brengt iemand alleen waar hij zelf wil zijn en niet waar de reiziger wil gaan, vooral niet waar wij het plan hadden juist de meest ontoegankelijke gedeelten te bezoeken. Hoe dit ook zij, we begrepen wel dat onze tocht niet gemakkelijk zou zijn, zelfs dat we eenige kans hadden om in het moeras te blijven steken en dat we ons dus op allerlei gebeurlijkheden moesten voorbereiden. Het allerbeste wat ons derhalve te doen stond was om spoedig naar bed te trekken om de noodige krachten voor den tocht van den volgende dag te verzamelen. Want hoe het ook mocht gaan, de lineaire af-stand was tusschen 5 en 6 uur gaans, die we ons

hadden voorge-steld te gaan, welke tijd men bij het botaniseeren gerust mag verdubbelen, voral wanneer het jachtterrein zoo ontoegankelijk is als ditmaal het geval zou zijn. Op ons verzoek ons om half zes te willen wekken, wilde de hospita wel voldoen, als het zoo moest, plezierig vond ze het geloof ik niet, op Zondag reeds zoo vroeg present te moeten zijn. Maar zij vervulde haar belofte getrouw en na met eenige inspanning het noodige verorberd te hebben, ving onze Peelreis om kwart over zessen aan. Heerlijk weer, lekker frisch en we dachten dat het dwaas was, in gewone gevallen op zulk een tijd van den dag te slapen, wanneer het buiten zoo goddelijk lekker is. Geen nood voor regen; een strakke loodkleurige hemel, die heel wat warmte voorspelde. Opgewekt togen we op het pad, den weg naar St. Anthonis op, daarbij voortdurend noteerende wat ons oog aan planten ontdekte, waarvan natuurlijk alleen de belangrijkste of twijfelachtige soorten werden medegenomen. Nu waren we het punt genaderd, waar de weg in noordoostelijke richting zich naar het dorp St Anthonies wendt, welks toren duidelijk voor ons op een half uur afstand zich vertoonde en die ons nog langen tijd een baken op onzen tocht zou zijn. Ons jacht-terrein strekte zich van hier zuidelijk uit, ten einde de op de kaarten aangegeven plassen te doorzoeken en zoo de Peel in te gaan om deze in zijn geheele lengte te vervolgen. Van af dit punt verlieten wij de beschaafde wereld en waren wij overgeleverd aan de goedgunstigheid des for-tuins. Vertrouwend op onze krachten en geleid door onze kompassen zetten we koers in zuidelijke rich-ting. Nog enkele boerderijen met wat bouwland, waar rogge, boek-wijt en spurrie geteeld wordt en een barre zandweg voert ons de heide op. Onbegrijpelijk dat midden in het dorre rulle zand nog "Panicum glabrum• gunstige voorwaarden voor zijne levensomstandig-he-den vindt, doch ook "Corynephorus•, "Avena praecox•, "Illecebrum verticillatum•, "Ornithopus perpusillus•, "Filago minima•, "Spergularia rubra•, "Hieracium pilosella•, "Thijm• en "Plantago coronopus• stellen zich met weinig tevreden. Bij een beekje vonden we nog "Polygonum hydropiper•, "Triglochin palustre• en "Osmunda regalis•; een waarlijke koninklijke varen, die hier tusschen het hakhout meer dan mans-hoogte opgroeide. Nu waren we op de vlakke; rechts voor ons de oneindigheid; een onafzienbare heidevlakte met rechten horizon, een zee gelijk; recht uit eenige dennenboschjes, waarachter in de verte flauw grijsde Venraay's toren; achter ons de toren van St Anthonis en links flauw wegdoemend Boxmeer en de dikke vierkante kerk van Sambeek, benevens eenige torenspitsjes, die we niet thuis konden brengen. Dit waren de vaste punten, die ons met behulp van het kompas bij benadering de plaats zouden aangeven waar we ons be-vonden. Welgemoed betraden wij de heide, zoekende naar de aan-gegeven plassen. Inmiddels noteerden we "Juncus squarrosus•, "Rhyn-chospora fusca•, "Lycopodium inundatum•, "Drosera rotundifolia•, "Carex oederi•, "Rhynchospora alba• en "Peplis portula•. Men ziet, het wordt vochtiger en tot onze verrassing stonden we plotseling voor de eerste plas. Daar zij in diepten van de heide gelegen zijn en meestal volgegroeid zijn, ziet men er overheen, zodat men er vlak bij genaderd is en plosteling de vasten bodem mist. Onze eerste kennismaking was niet verkwikkelijk, want er groeide niets dan "Hypericum elodes• en "Heleocharis palustris•. De tweede plas, die wij ontmoetten, was iets beleefder, want zij verschaftte ons "Aira uliginosa•, "Littorella lacustris•, "Carex filiformis•, "Potamo-geton natans•, "Alisma ranunculoides•, "Juncus tenageia•, "Carex panicea• en een steriel exemplaar van "Lobelia dortmanna•. Weer op het droge teruggekeerd vonden we "Cuscuta epithimum•, die dit jaar zeer schaars schijnt voor te komen, welk lot zij deelt met degeslachten "Batrachium• en "Potamogeton•, die waarschijnlijk van de nog laat opgetreden aanhoudende vorst zeer veel geleden hebben. Misschien is dit nog wel met andere planten het geval en is misschien een minder rijke oogst, voornamelijk van waterplanten, aan dezelfde oorzaak toe te schrijven. Ook "Triodea decumbens• bloeide nog. Een derde zeer groote plas werd eveneens grondig doorzocht. De bodem van deze plassen bestond uit zuiver wit zand, maar geheel begroeid met "Littorella• en in de laatste ook over-vloedig "Lobelia•, die hare flets blauwe bloempjes boven het water doet uitsteken. Het moge iets van ondankbaarheid hebben, doch we waren over de resultaten van ons onderzoek zeer

ontevreden, wat wel eenigszins wordt veroorzaakt door het feit dat men meestal meer verlangt dan men verwachten kan. Ofschoon we ons volstrekt geen illusies gemaakt hadden van den rijkdom aan planten dezer streken, blijft het voor den nederlandschen florist, die meer bepaaldelijk met onze water- en moerasplanten zich bezig houdt, een prikkel om de als inlandsch vermelde planten "Isoetes" en "Subularia" zelf weder te mogen vinden. Ik weet wel de vondst van deze planten staat zoowat gelijk met iets ongeloofelijks, met een fabel; "Isoetes" is in ons land de schoone slaapster, doch niet in het bosch, maar op den bodem van plassen en wie tot haar wil komen, moet bijzondere etiquettes in acht nemen; hij nadere haar ongeschoeid en met reinen voet. Wil zij haren aanbieder toelaten, dan prikt zij dien in den voet, dan eerst nijgt zich de gelukkige botanicus tot haar, omhelst haar en verbergt haar zorgvuldig in het beste wat hij haar kan geven, in zijn plantenbus. Maar ofschoon mijn reisgenoot al deze bijzondere voorzorgen had in acht genomen en den geheelen plas blootvoets was doorgetrokken, zoo heeft hij niets meer kunnen ontdekken dan "Littorella" en nog eens "Littorella", die, voornamelijk langs de kanten van den plas, even gemeen schijnt te prikken als van "Isoetes" wordt beweerd. Wat wij hebben constateeren is dat in geen enkele der door ons onderzochte plassen, meeren, poelen, vennen, broeken, moerassen, peelen of hoe ze verder heeten mogen, eenig spoor van "Isoetes" of "Subularia" was te ontdekken. Ook dit is een resultaat, al is het negatief en het moge voor anderen een geruststelling zijn dat zij door het niet bezoeken van deze veenstreken, dergelijke zeldzame soorten zullen missen; zij komen er niet voor. Zouden zij er toch kunnen zijn? Bijvoorbeeld in een nietig plasje dat we toevallig voorbij-gegaan zijn? Het is mogelijk! doch onwaarschijnlijk, want wanneer men drie dagen door het water en door moerassen geploeterd heeft, krijgt men een zeker gevoel voor het soort van plas, dien men bezoekt en kan men reeds vooruit zeggen wat men er vinden zal en ook wat er stellig niet zal voorkomen. De lage plekken met "Rhynchospora" behoeven niet verder onderzocht te worden, want men vindt er niets anders; in diepere plassen is riet, "Carex filiformis" en "Eriophorum" het zekerste bewijs dat er niets anders groeit. Men moge ons van ondankbaarheid beschuldigen, dat we "Lobelia", "Littorella", "Pilularia" en dergelijke betrekkelijk zeldzame planten met zoo groote onverschilligheid bejegenden, doch het zijn goed gekonstateerde indigenen, wier vondst ons wel verheugt doch die men verwachten kan bij eenigszins ijverig zoeken. "Utricularia breemii" was het eenige wat we als nieuw voor de laatste plas konden opteekenen. Inmiddels waren we wel wat uit onze koers afgedwaald; een man die over de heide liep werd gepraaid en om ons te orienteeren bij hem naar de positie van het terrein geïnformeerd. Zoo hoorden wij de namen van enkele torenspitsen, die aan onze linker zijde zichtbaar waren, doch veel wijzeromtrent onze positie werden we niet. Uit dankbaarheid voor de weinige inlichtingen offereerden we hem een sigaar, maar dit werd beleefd van de hand gewezen, dewijl hij nog volop van een tabaks-pruim genoot; eindelijk accepteerde hij het geschenk, doch meer om er ons, naar hij meende, van te ontlasten dan omdat hij 't aangenaam vond. Langs den rand van de Peel staan nog enkele door menschen bewoonde huizen, zoo zij dien naam mogen dragen. Het zijn de meest eenvoudige woningen, die men zich voor kan stellen, klein, benauwd en rookerig. Ook de menschen hoe goedhartig ook, zijn half verdierlijkt, verstompt van geest door de voortdurende afzondering, lichamelijk weinig ontwikkeld, door de geringe voeding, die hun de dorre bodem verschaft. Wij wilden naar de Hazen-hut, waarschijnlijk niet veel meer dan een schaapskooi, juist op de grens tusschen Limburg en Brabant en informeerden naar deze plek bij een van de bewoners van zulk een huis © de man had er wel eens van gehoord, doch uit zijn bijna onverstaanbaar dialect konden wij opmaken dat dit zoowat aan het einde der aarde moest zijn. Toen gingen wij maar weer verder, vertrouwend op ons kompas en bereikten kort daarna een kleine heuvel, van waaruit we ons konden orienteeren. Hier groeide "Ptomma arenaria" en tevens vertoonde zich aan ons oog een uitgestrekte plas in zuidwestelijke richting; waarschijnlijk het zwart water, ofschoon niemand ons omtrent de namen dezer plassen heeft kunnen inlichten. Hier groeide echter niets, wat we niet reeds in de andere plassen hadden

waargenomen: weer "Littorella• en geheel bosschen "Eriophorum•, die reeds uitgebloeid was en zijn vruchtpluis grootendeels verloren, en "Carex filiformis•, waarvan ook slechts enkele exemplaren nog vruchten vertoonden. Merkwaardig is zeker het optreden van deze vrij zeldzame plant in zulke enorme hoeveelheden. Inmiddels was het 10 uur geworden en hadden we bijna 4 uur gedaan over een weg die in lineaire afstand nog geen uur gaans was; dit werd bedenkelijk, wilden wij het voorgestelde einddoel nog bereiken. Doch met de heldere plassen was het nu vooreerst gedaan en zouden weldra kennis maken met het echte hoogveen. We togen in een westelijke richting naar de Brabantsche grens de heide over en weldra werd de bodem veerkrachtiger, eindelijk drassig en tenslotte zaten we midden in de modder, het beeld van de nog heden voortgaande hoogveenvorming. Het is op deze plaatsen dat men niet dan met de uiterste voorzichtigheid kan voortgaan, telkens gebruik makende van de kleinere of grotere polsters, die de heide te midden van het zwarte, stinkende slijk heeft gevormd en welke verhevenheden zelf geen goeden vasten bodem opleveren, daar men door er op te blijven staan, toch langzamerhand wegzinkt. De weg door zulk een moeras is uiterst vermoeiend, daar men nooit vasten grond heeft en meer op de wijze van gemzen zich moet voortbewegen dan door den gewonen pas; bovendien kleeft de modder zoodanig aan het schoeisel dat men telkens dubbele kracht moet aanwenden om den voet er uit te trekken en inmiddels moet zoeken naar een veilig pied a terre voor den volgenden stap. Want bij een misstap weet men niet hoever men wegzinkt in een zeer onverkwikkelijk mengsel. Zulk een tocht heeft dan ook meer van een acrobatische toer dan van een plezierwandeling en gelukkig mag men zich prijzen wanneer men zonder buitengewoone ongevallen weer op vasten bodem aanlandt. Zoo gelukkig waren wij echter en hadden inmiddels nog gelegenheid in deze moerassige plaatsen enkele planten te verzamelen o.a. "Pedicularis sp. •, "Scirpus caespitosus•, "Viola palustris•, "Scutellaria minor•, "Andromeda•, "Menyanthes•, "Heleocharis multicaulis• naast de gewone veenvormende planten, de beide heidesoorten, "Sphagnum• en "Leucobryum•. Wij waren de Jodenpeel dwars doorgetrokken en bevonden ons nu weder op steviger grond. Onze weg voerde nu naar een nieuw gebouwde woning, nog half klaar, doch te oordeelen naar den rook, die uit den schoorsteenopsteeg, toch reeds bewoond. We waren blijkbaar aan de westelijke grens van de Peel en werden reeds lang opgewacht door een paar vrouwspersonen, waarschijnlijk moeder en dochter, die met even groote verbazing als nieuwsgierigheid hadden gadeslagen wat wij beiden toch wel zouden uitspoken. Bij onze nadering waren ze natuurlijk in huis verdwenen, doch het viel niet moeilijk haar in haar heiligdom op te sporen en een praatje aan te knopen. Moeder was zeer wel bespraakt, ofschoon zeer moeilijk verstaanbaar, dochter had in het geval een ongelooflijk plezier. Op onze vraag waar we waren kregen we ten antwoord: "In de Peel", minstens met 6 e's uitgesproken; alsof we dat nog niet wisten. Op verdere vragen kwam stelselmatig het antwoord: "Da' weet 'k nie". Daarmede schoten we dus niet veel op; ze konden zich echter niet goed begrijpen wat we in zulk een hitte, nog wel op Zondag, midden in de Peel uitvoerden en zeker zouden we er veel geld mede verdienen, zoo dachten zij. Dat we het voor ons genoeg deden en er zelfs geld bij toelagen, dat vonden ze geloof ik een bepaald domme streek, ofschoon ze dit niet zeiden; toch maakte de dochter zich ongerust dat het vet mij gebraden langs het gelaat liep, want het was inmiddels zeer warm geworden. Dit is een voordeel van het vroeg opstaan, dat men langzamerhand aan de warmte wordt blootgesteld en men bij slot van rekening zelf niet eens weet hoe warm het eigenlijk wel is, ofschoon de sporen der zonnewerking ons wel in het gelaat stonden. We namen derhalve maar weer afscheid van onze schoonen en trokken in Zuid-Westelijke richting naar een door boomen beschaduwde gebouw, dat ons een boerderij geleeke en waarin wij de Kraaienhut of de Hazenhut meenden te zien, wat echter na een langen marsch over de dorre heide niet waar bleek te zijn. Na een zeer ontmoedigende tocht over het hoogveen, praaiden we weder een man, die bij nader ontmoeting een oud militair bleek te zijn, wat dit gunstig gevolg had dat we fatsoenlijk met hem konden praten; eenige onderscheidingen prijken ten op zijn borst; maar

behalve de diensten, die hij het vader-land had bewezen, had de dienstplicht hem ontbolsterd en tot een geciviliseerd man gemaakt. Hij ging eens zien naar een aantal bijenkorven, die op geringe afstand achter een lage wal waren opgesteld; hij kwam daar slechts enkele malen per jaar en kende dus de streek ook niet behoudens het pad dat hij op die tijden regelmatig bewandelde. Zijn bijen hadden veel geleden door den regen, velen waren verdwaald door de stormen en hadden niet kunnen inzamelen, zoodat hij niet erg tevreden was over deze campagne; een flinke kerel met helder blauwe oogen in het gebruikte gelaat, dat door een flambaard overschaduwd werd. Na verkregen inlichtingen zijn we recht op Merselo aangegaan, zooals het op de kaart aangegeven is: daar noemt men het Meersel'; rechtuit konden we niet gaan, zoo vertelde ons onze kijker, want daar kwamen we in het water of stootten op een vlies, waarmede hij waarschijnlijk een drijf-til bedoelde, doch om er te komen, zouden we een ontzettenden omweg rondom het moeras moeten maken. Daarin hadden niet veel zin en we besloten dus kostte wat het wilde, rechtuit op ons doel aan te stevenen. De kerktoren van Merselo was ons richtsnoer, liefelijk verscholen achter een nog ver verwijderd dennenbosch. Het bosch naderden we, doch de kerk niet, want deze bleef steeds even ver verwijderd. Op een half uur afstands van het boschje kwamen wij weder in het moeras terecht, waarschijnlijk het voorspelde vlies en we hebben daarin de meest onaangename oogenblikken beleefd van onzen geheelen tocht. Aanvankelijk vordert men nog betrekkelijk spoedig over de golvende "Sphagnum"-laag; dan echter verzakt de voet meer en meer en met een onaangenaam klinkend gezuig trekt men den voet uit den modder. Eindelijk was ik ten volle overtuigd van het onpraktische om bij zulk een tocht hooge waterlaarzen aan te hebben; tot nog toe was de water-stand steeds beneden het hoogste peil van mijn laarzen gebleven; plotseling echter voelde ik mezelf in een breede geul tot over de knieën wegzakken en moest met handen en voeten trachten een vluchthaven te vinden op een nabijzijnd heideheuveltje, wat me dan ook na eenige inspanning gelukte. Mijn vriend spiegelde zich aan dit slechte voorbeeld, doch moest zich minstens een omweg van een kwartier getroosten om een meer doorwaadbare plaats te vinden. Nu was ik toch nat en had bovendien nog een paar hooge laarzen gevuld met modderig water mee te slepen. Ofschoon de vaste veenlaag op nog geen vijf minuten afstand voor ons lag, hebben we zeker vijf maal zoolang geploeterd om dezen bodem te bereiken. Ik moet erkennen dat dit eindje in hooge mate afmattend was, verlam-mend werkte en ik kreeg een flauw besef van het ontzettende voor menschen, die in een moeras den dood vinden, zooals men wel eens in reisverhalen leest. Ik wil niet zeggen dat we dachten dat onze laatste uren gekomen waren, maar toch een voorproefje, evenals iemand die zegt honger te gevoelen, ofschoon hij waarschijnlijk nooit werkelijke honger heeft gekend. Met een gevoel van verlichting betraden we weer den vasteren grond, het alleen betreurende dat we nog niets te drinken konden krijgen. Want bij een tropische hitte, na een langen tocht in het veen, zal het ieder duidelijk zijn dat onze laatste druppel vocht verdampt was en we begeerig waren het geleden verlies door een lekker glas bier te herstellen. Doch daarop was vooreerst nog geen kans, want Merselo bleef voortdurend evenver verwijderd. Eindelijk bereikten we de eerste huizen en iedereen zou meenen dat in een Limburgsch dorp het eerste huis een kroeg was, doch dan vergiste men zich met ons, want hier was slechts een dergelijke gelegenheid aan het andere uiteinde, de trouwe metgezel van de kerk. Na een onafgebroken marsch van zeven uren, dwars door de meest onbegaanbare wegen, vonden we de eerste rust en wat nog aangenamer was een verkwikkend potteke bier in het "Café de Nachtegaal". Het woord café moet men in de belgische beteekenis opvatten, n.l. een onaanzienlijke kroeg. Wij ontteden ons van alle bepakking, lieten buiten een tafel opstellen en genoten inderdaad van een (..) rust, die wel naar onze eigen overtuiging wel verdiend hadden. Men moge over het Limburgsche bier zijn eigen oordeel hebben, zeker is het dat het onder de gegeven omstandigheden perfect smaakte en het bovendien de goede eigenschap heeft van door zijn uiterst gering alcoholgehalte geen bedwelmende invloed uit te oefenen wanneer men er een groote kwantiteit van drinkt. Volgens de algemeen in Limburg

heerschende gewoonte wordt het met een tinnen literkan opgeschept en in glazen geschonken; schuimen doet het niet en veel smaak heeft het evenmin; men moet bepaald dorst hebben om het te kunnen genieten doch dorst heeft de Limburger spoedig en wij gingen ditmaal van harte mede met deze volkseigen-aardigheid. De waard kwam bij ons zitten en zoo hoorden we menige bijzonderheid en lieten ons inlichten omtrent de nu te volgen weg. Wij werden in kennis gesteld van den prijs der huizen, die daar belachelijk gering is; van den toestand der wegen, die gedurende den winter allerbedroevendst is en voorts van menigerlei bijzonderheid, die ik niet nader zal vermelden. Met recht hebben we daar een uurtje zitten uitblazen, doch langer dan een uur mocht onze rust niet duren, want we waren nog niet op de helft van onzen tocht. Na onze vertering betaald te hebben, wat zeer gering was, bood de gastvrije waard van den Nachtegaal ons aan om eens aan een appelboom te schudden, ten einde ons onder weg wat smake-lijke appels mede te geven. Zij waren inderdaad van een fijne kwaliteit en hebben ons op onzen verderen tocht goede diensten bewezen. Intusschen hadden we van de rust gebruik gemaakt om enkele op het laatste gedeelte van den tocht gevonden planten op te schrijven; nog uit het veen "Lycopodium•" "clavatum•", "Narthecium•" "ossifragum•" en "Vaccinium•" "oxycoccus•"; op het heidegedeelte en in het bebouwde gedeelte van dit dorp: "Juniperus•" "communis•", "Ilex•" "aquifolia•", "Che-li-donium majus•", "Bryonia dioica•" en "Poa nemoralis•". Van Merselo ging onze weg over Weverslo langs de plas naar Volen en hier werd eindelijk koers gezet naar Helenaveen. Tusschen beide eerstgenoemde dorpen vonden we nog "Epilobium palustre•", "Oxalis stricta•", "Bellis perennis•", "Aspidium filix femina•", "Aethusa cynapium•", "Polygonum minus•", "Solanum nigrum•", "Malva vulgaris•", "Polypodium vulgare•", "Phragmites communis•", "Avena caryophylla•" en "Hypochaeris radicata•". Bij de laatste woning, die we passeerden overtuigden we ons van den juisten weg; we hadden nog slechts eenige schreeden te gaan, dan zouden we de nieuwgebouwde kerk en de fabrieken van Helena-veen zien liggen en inderdaad bleek dit het geval te zijn. Helder glinsterde het nog niet met leien bedekte dak der kerk in het zonlicht; als hooge bergen spiegelden zich de opgestapelde turven tegen de lucht af, want een ontzettende vlakte scheidde ons slechts van ons doel, een vlakte zoo ontzettend kaal, zoo troosteloos eentonig, dat het zelfs een botanist wee te moede wordt, wanneer hij bedenkt dat hij dezen afstand nog moet afleggen, met het vooruitzicht hoegenaamd niets te zullen vinden. Uren van elk-an-der verspreid, ziet men hier en daar een schaapskooi; verder kan men zich op zee denken. Een geregeld pad is er niet of waar men het vindt, doet men wijzer het spoedig te verlaten, daar het, om welke reden dan ook, nooit den kortsten weg volgt; hier en daar zijn enkele plaggen uitgestoken; bij zulk een overvloed schijnt men de beste stukjes uit te zoeken, diep doorploegd van wagensporen en derhalve moeilijk begaanbaar, onvruchtbaar in hooge mate, zonder zichtbare grenzen, ziedaar het hoogeveen der Peel; de eigenlijke Peel. De afstand is in rechten afstand ruim een uur gaans, doch gemakkelijk loopt men niet en nadert men eindelijk het station Helenaveen, dan moet men een onbeschrijf-lij-ken omweg maken om zijn doel te bereiken, daar men anders op uitgegraven venen stuit. De weg, dien men eindelijk vindt, schijnt in tweestrijd te verkeerren of ze U naar 't station Helenaveen of naar Deurne zal voeren; eindelijk draait hij bij en zoo komt men ten slotte aan de plaats van bestemming. Ik moet eerlijk bekennen dat ik meer dan genoeg had van dit gedeelte Peel en den tocht wel een beetje begon te verwenschen. Troosteloozer streek ken ik niet, aan planten armer land evenmin. Een weg, die schijnbaar nader tot het doel voerde, werd ingeslagen met geen ander resultaat dan dat wij hem nog eens terug konden gaan, omdat hij in de veenkanalen doodliep. Wij waagden ons voor een tweede maal niet een zoo aanlokkend pad in te slaan, doch het heeft ons een blik gegund op den toestand van den bodem, waaruit de turf gegraven wordt. Wat het hoogeveen is, hoe het ontstaat en hoe het gewonnen wordt, behoef ik hier niet nader uiteen te zetten; slechts wil ik verwijzen naar de interessante verhandeling door Prof. Hugo de Vries een twintigtal jaren gepubliceerd in "Onze Tijd" (Onze Tijd \. Jaarg. 1874, No. 2..) waarin juist dit gedeelte van de Peel een uitvoerige bespreking vindt. De onontgonnen

Peelstreek is een kale woeste heide, waar niets het oog boeit, waar geen schilderachtig plekje te vinden is, waar niets groeit dan de gewoone heidesoorten. Slechts bij de verveningen treedt "Epilobium angustifolium" op. Bijna geen levend schepsel treft men er aan, geen vogel vliegt er - het schijnt een door alles geschuwd terrein. Dankbaar zijn we wanneer we eindelijk de spoorbaan ontdekken en een trein langzaam voorbij trekt, men gaat zich weer in de bewoonde wereld gevoelen en nog dankbaarder waren wij toen we tegen zes uur weder eens een potje bier konden drinken. Bij de overweg van de spoorbaan staat een kroeg en onder een afdak zitten de gasten rond een tafel op houten banken geschaard; een tafereel herinnerend aan de dagen van Teniers. Wij zetten ons tusschen de anderen en weldra werden beide partijen ingelicht omtrent hetgeen hij weten wil. Natuurlijk werden we eerst niet zonder de noodige nieuwsgierigheid begroet, doch spoedig waren we allen op ons gemak en vergaten niet ons te laven aan een smake-lijk glas bier. Het waren voor het meerendeel veenarbeiders; de tijd liet echter niet toe om ons volkomen op de hoogte te stellen van hun bedrijf; zooveel is echter zeker dat tegenwoordig voor het grootste deel slechts de bovenste veenlaag ontgonnen wordt, ten einde daarvan in de nabijzijnde fabrieken turfstrooisel te vervaardigen, dat in ontzettende hoeveelheden per trein wordt vervoerd; dat er echter ook nog turf zelf vervaardigd wordt, bewijzen wel de ontzettende stapels, die men er aantreft. Ons einddoel voor dezen dag was echter nog niet bereikt, want het station Helenaveen ligt anderhalf uur minstens van het dorp; het vormt eigenlijk een afzonderlijk dorp, dat zijn ontstaan dankt aan de aanwezigheid van de spoorbaan, evenals waarschijnlijk eerlang het station Amerika aanleiding zal geven tot een dorp van dien naam. Laatstgenoemde station kunt ge nog op geen kaart vinden, evenmin is het in de gewone spoorboekjes vermeld, doch eenmaal kan het een bloeiend dorp worden, dat zijn ontstaan aan het veen te danken heeft. De weg naar het dorp Helenaveen is een goed onderhouden grintweg, waarlangs aan de linkerzijde het afvoerkanaal loopt. Nieuwe planten vonden we er niet, slechts "Hydrocharis morsus ranae" en "Thysselinum palustre" konden we nog opteekenen. Het begon trouwens reeds donker te worden en door het vervelende van de weg, verhaastten we onzen pas, zoodat we dien afstand aflegden met een vaart van 8 minuten per mijl. Bij de halte was geen sprake van een logement, doch men verzekerde ons dat er in het dorp een goed logement was, maar bovendien hoorden we dat het er kermis was. Dit nu was wel zeer aantrekkelijk, maar we hadden toch weinig plan om van de kermisdruk te profiteren; en ten tweede bekwam ons een heimelijke vrees dat de kermis ons ditmaal nog een leelijke poets zou bakken. Onderweg kwamen we verschillende kermishouders in diverse stadien van feestvreugde tegen; de meesten hielden ons voor muzikanten, een vergelijking, waaraan een botanicus ook in andere streken, licht bloot staat. Doch hier scheen men algemeen overtuigd te zijn dat we nog 's avonds op het dorp moesten zijn om onze muzikale talenten ten toon te spreiden. De weg biedt uiterst weinig afwisseling; men passeert de verschillende dwarskanalen, die op de kaart veel op (...) gelijken; bij elk kanaal wijkt de weg een weinig binnen-waarts af terwijl de verbinding met den overkant door een drijvende pont wordt verkregen; beide inrichtingen om te voorkomen, dat men gevaar loopt dat het veen door zwaren druk onder den weg wordt weggeperst. Ook de verbinding met de woningen aan den anderen kant van het kanaal geschiedt door smalle drijvende bruggen. Men is hier geheel in de ontgonnen veenstreek, die echter alleen den geoloog meerdere belangstelling kan inboezemen, voor ieder ander hoogst vervelend zal genoemd worden. Wij begonnen reeds te twifelen of er wel een hotel te vinden zoude zijn, doch eindelijk waren wij er. Het was reeds gaan schemeren, doch dicht bij gekomen, lazen we boven de deur den naam "den Oes", die voor ons de aanwijzing was, dat we aan het rechte kantoor waren. Met de meeste welwillendheid zou men er echter toch moeielijk een hotel in zien; vooral nu niet, want het scheen pas verbouwd, zoodat alles zoowel binnen als buiten ruwe steenen muren vertoonde en het geheel zag er zeer onooglijk uit. Op de plaats voor het hotel, zooals ik het maar zal blijven noemen, stonden een paar koekkramen; een hoop volk er buiten, terwijl de gezelschapskamer opgevuld was met mannen, die er hun pijp rookten onder het genot van bier en luisterend naar

iemand die op de viool speelde en nu en dan een ander begeleederde. De laatste was een hollandsche komiek, die berijmde liederen voordroeg, zeer ten genoegen van de luisterende mannen. We hebben zelf eenige van die liederen met vioolbegeleiding bijgewoond en in ieder geval waren ze nieuw voor ons, ofschoon ik ze weer vergeten ben en ik geloof dat ze ook niet zoo net waren om in grooter kring bekend te maken. Het begin er voor ons lelijk uit te zien en onze vrees scheen bewaarheid te worden, want toen we tusschen de mannen waren doorgedrongen naar het buffet, waar de eigenaar, wiens hoofd van de groote drukte wel een weinig scheen om te loopen, zijn scepter voerde, kregen we op onze vraag of we hier zouden kunnen logeeren, het korte maar bondige antwoord dat dit in geen geval mogelijk was. Na een tocht van 14 uren hadden we eenige rust gaarne gewenscht en het voor-uit-zicht om nog een paar uur te marcheeren om het naastbijzijnde dorp te bereiken, lachte ons geenszins toe. Natuurlijk werden we als een paar natuurwonderen aangegaapt door de binnenzittenden, terwijl ook buiten vele conjecturen werden gemaakt over onze beroepsbezigheden. Terwijl Goethart ten tweeden male zijn weg naar het buffet had gezocht ten einde eenige lavenis te bemachtigen, was ik het midden van een cirkel, die met veel belangstelling mijn persoons-gadesloegen. In het eerst had de mededeeling dat we geen logies konden krijgen als een donderslag onze gedachten getroffen; ik kwam echter weldra op de gedachte of het ook mogelijk zoude zijn met een karretje het naastbijzijnde dorp te bereiken en jawel iemand uit de omstanders verzekerde mij dat dit wel zou gaan. De baas van het rijtuig was onder de omstanders en ofschoon lichtelijk aangeschoten, beweerde hij wel kans te zien ons naar Meijel te kunnen brengen. Van andere zijde hoorden we dat hij altijd erg wild reed, zijn paard flink de zweep gaf en zijn tegenwoordige toestand gaf ons wel aanleiding ons te voorbereeren op een zwemoefening. Na een geruime poos wachten, waarin we ons van koek proviandeerden, verscheen eindelijk een uiterst net tentwagentje, terwijl het bestuur over dit span was opgedragen aan ene knecht, die minder opgewonden was, zoodat wij ons corpus gerust konden toevertrouwen. Met zekere behagelijkheid strekten wij ons uit in het rijtuig en lieten ons op een wijze, zoo gemakkelijk als we het dien dag nog niet gehad hadden, ver-voeren.

Inmiddels was de maan opgekomen en scheen zoo helder dat we zelfs op dit late uur een goed overzicht kregen over de streek die we passeerden. Eerst voerde de weg nog langen tijd langs het afvoer-kanaal en gaan we midden door de veenstreek, dan echter treden er aan onze rechterzijde diluviaalheuveltjes op en hier en daar een dennenboschje. Eindelijk laten we het kanaal links liggen en komen op den grooten weg; weldra verkondigt het gerammel op de klinkers dat we het dorp Meijel zijn genaderd en na een korte wijle houden we stil voor ons hotel. Ofschoon de tocht geen drie kwartier duurde, scheen het toch wel langer, zeker omdat men bij avond niet zulk een juist begrip over afstanden heeft. Ook op deze plaats was het kermis en inderdaad veel drukker dan te Helena-veen en we begonnen opnieuw eenige vrees te koesteren dat wemisschien ook hier niet onder dak zouden komen. In ieder geval was onze intocht op waardige wijze en toen het wagentje ratelend stilhield voor van Hassel's hotel, kwam de waard terstond naar buiten en verzekerde ons dat wij uitstekend bij hem zouden lo-geeren. Ook daarbinnen was de kermisdrukke in vollen gang, doch hij geleidde ons naar een prettig vertrek, waar we het ons spoedig gemakkelijk maakten. Van nu af schenen er betere tijden voor ons aan te breken, want, ofschoon het reeds vrij laat was, wist hij ons nog een uitstekend middagmaal voor te zetten, waarmede we de verloren krachten eenigszins konden herstellen. Na nog een ogen-blik onder het rustig genot van een sigaar het plan voor den volgenden dag besproken te hebben, togen we ter ruste en konden inslapen met de voldoening van een welbesteden dag achter den rug te hebben.